Joanna Kozioł

Liczebniki nieokreślone w opisie językoznawczym i praktyce leksykograficznej – zarys problematyki

Prace Językoznawcze 18/1, 93-102

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

2016 PRACE JĘZYKOZNAWCZE XVIII/1
ISSN 1509-5304 93–102

Joanna Kozioł
Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie
e-mail: jonnakoziol@ijp-pan.krakow.pl

Liczebniki nieokreślone w opisie językoznawczym i praktyce leksykograficznej – zarys problematyki

Indefinite numerals in the linguistic description and lexicographic practice – outline

The article presents different concepts concerning the linguistic description of lexemes that specify number in an approximate manner, e.g. *kilka* (a few), *dużo* (a lot of), *mało* (few) in the lexicographic practice.

Słowa kluczowe: językoznawstwo, leksykografia, morfologia, liczebniki nieokreślone, zaimki liczebne
Key words: linguistics, lexicography, morphology, indefinite numerals, numeral pronouns

1. Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest opis lingwistyczny wybranych jednostek leksykalnych określających liczebność danego zbioru w sposób przybliżony w słownikach ogólnych języka polskiego. Leksemy, o których mowa, to: *dużo*, *mało*, *trochę*, *kilka*, *parę*, *wiele* itp. W tradycji leksykograficznej i gramatycznej bywają interpretowane bardzo różnie. Chciałabym skupić swoją uwagę przede wszystkim na ich charakterystyce gramatycznej we współczesnych słownikach języka polskiego na tle klasyfikacji na części mowy. Podstawę do analizy stanowią najpopularniejsze leksykony ogólne wydane w formie papierowej po roku 1980, tzn. *Współczesny słownik języka polskiego* (Red. B. Dunaj. Warszawa 1996), *Inny słownik języka polskiego* (Red. M Bańko. Warszawa 2000) oraz *Uniwersalny słownik języka polskiego* (Red. S. Dubisz. Warszawa 2003). Takie ograniczenie czasowe jest uwarunkowane tym, iż ostatnie dwie dekady XX w. przyniosły rozwój nowych teorii językoznawczych. Usystematyzowanie poglądów związanych z opisem leksykograficznym wymaga bowiem odniesienia się do obecnych

w lingwistyce klasyfikacji na tzw. części mowy, w szczególności do charakterystyki liczebników. Z konieczności pewne aspekty teoretyczne zostaną przedstawione w sposób skrótowy. Również świadomą decyzją jest rezygnacja z omówienia elektronicznego *Wielkiego słownika języka polskiego* opracowywanego w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie przez zespół językoznawców pod kierownictwem Piotra Żmigrodzkiego ze względu na fakt, że jest jeszcze nieukończony. Leksykony elektroniczne otwierają zupełnie nowe możliwości dla językoznawców i leksykografów. Należy podkreślić, że na tle przedstawionych powyżej słowników języka polskiego i zawartych w nich opisach gramatycznych, WSJP prezentuje najbardziej spójne i jednolite kryteria klasyfikacyjne.

Współczesne językoznawstwo charakteryzuje wybrane przeze mnie leksemy jako: liczebniki nieokreślone (Obrębska-Jabłońska 1948; Schabowska 1967; Klemensiewicz 1983), liczebniki partytywne nieokreślone (Grzegorczykowa, Laskowski, Wróbel 1984), liczebniki niewłaściwe (Topolińska 1984), zaimki liczebne (Lehr-Spławiński, Kubiński 1946; Klemensiewicz 1939), liczebniki przysłówkowe (Szober 1957), przysłówki liczebne (Klemensiewicz 1983). Równie różnorodnie wygląda ich opis w słownikach języka polskiego. Część z nich jest klasyfikowana jako liczebniki lub przysłówki (SWJP), zaimki liczebne nieokreślone (USJP i ISJP). Często redaktorzy poprzestają na podaniu właściwości fleksyjnych (odmienności bądź nieodmienności) oraz funkcji syntaktycznych podanych wyrazów (SJPD, SJPSZ).

W języku do wyrażania liczebności lub wielkości danego zbioru służą liczebniki, będące nazwami liczb oraz takich cech przedmiotów, które pozostają w związku z liczeniem (Doroszewski 1952: 224). We współczesnej polszczyźnie tworzą one samodzielną klasę gramatyczną. Jednakże ze względu na swoją etymologię i skomplikowany rozwój stanowią bardzo kłopotliwą i niejednorodną grupę, która w toku kształtowania się wchłonęła różne morfologicznie i składniowo leksemy. Liczebniki *jeden*, *dwa* miały w okresie prasłowiańskim odmianę zaimkową, *trzy*, *cztery* były przymiotnikami o odmianie rzeczownikowej, a od *pięć* wzwyż, będąc rzeczownikami (rodzaju żeńskiego), wymagały formy dopełniacza (Słoboda 2012: 21). Interesujące nas leksemy, tzn. *mało*, *dużo*, *kilka*, *parę*, *trochę*, *wiele* są genetycznymi przymiotnikami, zaimkami i rzeczownikami. Sytuację komplikuje też fakt, że podział liczebników ze względu na przyjęte różne kryteria przebiega wielopoziomowo.

Najbardziej znanym i najlepiej utrwalonym w świadomości Polaków, chociażby przez obecność w podręcznikach szkolnych, jest podział liczebników na podstawie kryterium semantycznego. Zakłada on istnienie siedmiu podklas znaczeniowych: l i c z e b n i k i g ł ó w n e (*pięć*, *dziesięć*) z b i o r o w e (*dwoje*, *pięcioro)*, p o r z ą d k o w e (*drugi*, *siódmy*), u ł a m k o w e (*pół*, *ćwierć*), w i e l o k r o t n e

(*dwukrotny)*, w i e l o r a k i e (*trojako*), m n o ż n e (*poczwórny*). Do wyrażania liczebności w sposób przybliżony służą z a i m k i l i c z e b n e: w s k a z u j ą c e (*tyle*, *tyloraki*, *wszystek*), n i e o k r e ś l o n e: (*kilka*, *kilkanaście*, *ileś*), p y t a j ą c e: (*ile*? *ilu*?), p r z e c z ą c e: (*żaden*) (Klemensiewicz 1981: 59–60), zaś leksemy *dużo*, *pełno*, *mało*, *trochę*, *nieco*, *odrobinę* to przysłówki liczby i miary (Klemensiewicz 1981: 58). Właśnie ta klasyfikacja, przejęta z języka łacińskiego i ukształtowana w połowie XIX w., przez długie lata obowiązywała w gramatykach opisowych i stała się podstawą opisów leksykograficznych. Dopiero późniejsze teorie językoznawcze przyniosły nowe rozstrzygnięcia.

Na podstawie kryterium morfologicznego liczebniki zostały zdefiniowane jako klasa leksemów mających kategorie fleksyjne przypadka i rodzaju, niemających kategorii fleksyjnej liczby. Obejmuje ona tylko tzw. l i c z e b n i k i g ł ó w n e oraz traktowane jako formy rodzajowe liczebników głównych, tzw. l i c z e b n i k i z b i o r o w e. Tradycyjne liczebniki o odmianie przymiotnikowej, tj. porządkowe, mnożne, wielorakie i wielokrotne zostały uznane za leksemy przymiotnikowe, a liczebniki typu *dwakroć* za partykuło-przysłówki (Saloni 1977: 147). Naturalną konsekwencją rezygnacji z semantycznej zasady klasyfikacji jest brak zaimków, w tym także liczebnych. Dzięki przyjęciu kryterium fleksyjnego zbiór liczebników może być traktowany jako skończony (Saloni 1977: 147). Jednakże w tym samym opracowaniu autor dopuszcza rozszerzenie zbioru o m.in.: nazwy liczb naturalnych wyższych rzędów: *setki*, *tysiąc*, *tysiące*, *milion*, *miliony* ze względu na występowanie w konstrukcjach typowo liczebnikowych, a zaburzenie podstawowego wyznacznika, tj. nieodmienności przez liczbę tłumaczy istnieniem homonimów gramatycznych, gdzie leksem *milion* w zdaniu – „*milion/-y gwiazd świeciło*" to liczebnik, a w „*milion/-y gwiazd świecił/-y*" to rzeczownik. Z tego samego powodu zbiór mogą poszerzyć inne leksemy będące genetycznie przysłówkami: *dużo*, *mało*, *sporo*[1] lub rzeczownikami: *trochę*, *masa*, *szereg*, *siła* (Saloni 1977: 157). Podział na części mowy tylko z punktu widzenia fleksji okazał się niewystarczający szczególnie w przypadku leksemów nieodmiennych lub mających homonimy gramatyczne.

Właściwości akomodacyjne legły u podstaw klasyfikacji składniowej. Zgodnie z jej założeniami liczebniki wchodzą w obustronne uzgodnienia z występującymi przy nich rzeczownikami. Liczebnik determinuje przypadek i liczbę związanego z nim rzeczownika, natomiast rodzaj gramatyczny liczebnika jest zdeterminowany przez rzeczownik (Grzegorczykowa, Laskowski, Wróbel 1984: 36). Syntaktycznie zdefiniowana klasa liczebników obejmuje: l i c z e b n i k i g ł ó w n e o k r e ś l o n e

[1] W dwu innych opracowaniach A. Obrębska-Jabłońska (1948: 111), W. Boryś (2005) ich autorzy uznają, że leksemy *dużo*, *mało*, *wiele*, *sporo* pochodzą od przymiotników, *ile*, *kilka*, *tyle* od zaimków, a *trochę*, *parę*, *masę*, *siła* są pochodzenia rzeczownikowego.

dwa, *pięć*, *sto* i nieokreślone *kilka*, *parę*, liczebniki zbiorowe określone *dwoje*, *pięcioro* i nieokreślone *kilkoro*, *kilkanaścioro*, oraz liczebniki partytywne określone *pół*, *półtora*, *ćwierć* i nieokreślone *ile*, *tyle*, *dużo*, *mało*, *trochę*. Te ostatnie, stanowiące grupę peryferyczną, składniowo i morfologicznie niejednorodną, mają odpowiadające im homomimy przysłówkowe, np.: *mało czyta*, *trochę pracowałam*, *dużo wyższy* (Grzegorczykowa, Laskowski, Wróbel 1984: 30–37). Konsekwencją tego, iż w grupach imiennych z liczebnikiem rzeczownik może wystąpić w przypadku zależnym (różnym od mianownika), jest występowanie formy czasownika w 3 osobie liczby pojedynczej rodzaju nijakiego dla form rozróżniających rodzaj (Grzegorczykowi, Laskowski, Wróbel 1984: 283–285)[2]. Wchodzenie leksemów w uzgodnienia typowe dla liczebników wydaje się niekiedy decydującym czynnikiem, dającym prawo sądzić, iż dany wyraz występuje w użyciu liczebnikowym.

Tabela 1 przedstawia różnorodność terminologiczną związaną z opisem zaimków/liczebników nieokreślonych.

Tabela 1. Opis gramatyczny leksemów: *dużo*, *mało*, *trochę*, *kilka*, *parę*, *wiele*

Autor/Leksem	***dużo***	***mało***	***trochę***	***kilka***	***parę***	***wiele***
Zenon Klemensiewicz	przysłówek wyrażający ilość	przysłówek wyrażający ilość	przysłówek wyrażający ilość	zaimek liczebny	przysłówek wyrażający ilość	przysłówek wyrażający ilość
Witold Doroszewski	jw.	jw.	jw.	przysłówek wyrażający ilość	jw.	jw.
Zygmunt Saloni	przysłówek w konstrukcjach liczeb.	przysłówek w konstrukcjach liczeb.	rzeczow. w konstrukcjach liczeb.	liczebnik główny	liczebnik główny	liczebnik główny
Roman Laskowski	liczebnik partytywny nieokreśl.	liczebnik partytywny nieokreśl.	liczebnik partytywny nieokreśl.	liczebnik główny nieokreśl.	liczebnik główny nieokreśl.	liczebnik główny nieokreśl.
Maria Schabowska	liczebnik nieokreślony	liczebnik nieokreślony	liczebnik nieokreślony	liczebnik nieokreślony	liczebnik nieokreślony	liczebnik nieokreślony

Najwięcej problemów językoznawcom i leksykografom przysparzają wyrażenia informujące w sposób ogólnikowy o wielkości zbioru np.: *dużo*, *mało*, *kilka*, *masę*, *parę,* które nie wyrażają kwantyfikacji numerycznej, lecz partytywną (Grzegorczykowi, Laskowski, Wróbel 1984: 284). Łączą się zarówno z rzeczownikami policzalnymi (*dużo kamieni*, *parę kotów*), jak i niepoliczalnymi (*dużo wody*, *mało*

[2] Podobne rozstrzygnięcia przyjmuje H. Wróbel (1996: 53–60). W zaproponowanej klasyfikacji omawiane leksemy zalicza do klasy liczebników charakteryzujących się dużym lub pełnym synkretyzmem form.

czasu), a niektóre z nich wchodzą w związki syntaktyczne z czasownikami (*dużo pracuje*) oraz z przymiotnikami (*dużo wyższy*) i przysłówkami (*trochę krzywo*).

Uważa się, że opis lingwistyczny zawarty w leksykonie ogólnym powinien być zgodny z teoriami językoznawczymi. Jednakże postulat ten jest bardzo trudny do spełnienia, gdyż informacje o fleksji danego leksemu są wiedzą dodatkową i nie wpływają na skuteczność komunikacji (Żmigrodzki 2008: 40–49). Szczegółowa analiza gramatyczna nie jest zadaniem słownika ogólnego: „słownik – jako opracowanie leksykograficzne – nie jest podręcznikiem gramatyki; nie jest również – jako opracowanie z zakresu językoznawstwa stosowanego – encyklopedią”[3].

Przyjrzyjmy się zatem, jak powyższy problem przedstawiono w wybranych leksykonach języka polskiego. Informacje dotyczące przyjętych założeń metodologicznych i charakterystyka fleksji jednostek hasłowych zostały zawarte w części wstępnej, a poszczególne klasy gramatyczne są również definiowane w części słownikowej.

Tabela. 2. Opis leksykograficzny leksemów: *dużo*, *mało*, *trochę*, *kilka*, *parę*, *wiele*

Słownik/ Leksem	***dużo***	***mało***	***trochę***	***kilka***	***parę***	***wiele***
SWJP (B. Dunaj)	przysłówek	przysłówek	przysłówek	liczebnik nieokreślony	liczebnik nieokreślony	I. liczebnik nieokreślony II. przysłówek
ISJP (M. Bańko)	przysłówek/ zaimek liczebny nieokreśl. nieodm.	przysłówek/ zaimek liczebny nieokreśl. nieodm.	przysłówek/ zaimek liczebny nieokreśl. nieodm.	przysłówek/ zaimek liczebny gł. nieokreślony (odm. wg pradygmatu liczeb.)	przysłówek/ zaimek liczebny nieokreślony (odm. wg pradygmatu liczeb.)	przysłówek/ zaimek liczebny nieokreślony (odm. wg pradygmatu liczeb.)
USJP (S. Dubisz)	I. przysłów. II. zaimek liczebny nieokreśl.	I. przysłów. II. zaimek liczebny nieokreśl.	I. przysłów. II. zaimek liczebny nieokreśl.	zaimek liczebny nieokreśl.	zaimek liczebny nieokreśl.	I. przysłów. II. zaimek liczebny nieokreśl.

2. SWJP

Przyjęta przez autorów klasyfikacja gramatyczna odbiega od tradycyjnej i nawiązuje do klasyfikacji składniowej (Grzegorczykowa, Laskowski, Wróbel 1984: 30–37). Na tej podstawie wyróżniono: rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki, przysłówki, przyimki, spójniki, zaimki, modulanty, wykrzykniki,

[3] *Wstęp*. [W:] *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Red. S. Dubisz. Warszawa 2003, s. X.

dopowiedzenia, operatory metatekstowe i relatory[4]. Zgodnie z tymi założeniami do liczebników zaliczono tylko tradycyjne: liczebniki główne, np.: *dwa*, *pięć, sto*, liczebniki zbiorowe, np.: *dwoje*, *pięcioro*, liczebniki ułamkowe, np.: *pół*, *półtora* i zaimki liczebne typu *tyle*, *kilka, ile, wiele*, odmieniające się jak liczebniki główne. Leksemy *mało*, *dużo* i homonim gramatyczny *wiele II* jako nieodmienne zostały włączone do przysłówków, np.:

- d u ż o *przysłówek* 1. 'w wielkiej ilości, liczbie; mnóstwo': *dużo drzew*, *problemów*; 2. 'o wiele, znacznie': *dużo pracować*, *jeść*; *dużo droższa wycieczka*; *wydawała dużo więcej pieniędzy niż zarabiała*.
- k i l k a *liczebnik nieokreślony* 'nieokreślona liczba większa od dwu, a mniejsza od dziewięciu': *odbyło się kilka posiedzeń*; *w kweście wzięło udział kilku aktorów*.
- w i e l e I. *liczebnik nieokreślony* 'wielka liczba, ilość czegoś': *wielu pielgrzymów przybyło na Jasną Górę*; *napisała*; w i e l e II. *przysłówek* 'dużo': *wiele się uczyć*; *zrobić wiele dla kogoś*.

3. ISJP

Autorzy nie podają przyjętych przez siebie kryteriów podziału na części mowy, ale z opisu gramatycznego jednostek leksykalnych oraz katalogu klas i podklas gramatycznych podanych we wstępie wynika, iż podstawową rolę odegrały kryteria fleksyjne i syntaktyczne dla leksemów nieodmiennych (Ulitzka 2007: 36–44). Zdecydowali się również na zachowanie zaimków, pomimo że z punktu widzenia kryterium fleksyjnego nie ma podstaw do ich wydzielania i w nowszych opracowaniach teoretycznych bywają usuwane[5]. Podobnie jak w pozostałych leksykonach liczebniki porządkowe zostały przypisane do przymiotników, do liczebników zalicza się tylko liczebniki główne, zbiorowe i ułamkowe, a analizowane leksemy są zaimkami liczebnymi odmiennymi lub nieodmiennymi. Charakterystyka gramatyczna wyrazów hasłowych zawiera informacje o właściwościach odmiany i cechach składniowych, np.:

- d u ż o 1. 'Jeśli jakichś rzeczy, osób, zjawisk itp. jest **dużo**, to występują one w wielkiej ilości lub liczbie'; *zaimek liczebny nieokreślony*, *nieodmienny*, *może wystąpić tylko w pozycji mianownika lub biernika, a jeśli jest to pozycja zależna od czasownika – także dopełniacza*; 2. Słowa **dużo** używamy z czasownikami, aby podkreślić skalę lub intensywność jakiejś czynności lub zjawisk oraz z przymiotnikami i przysłówkami w stopniu wyższym, aby powiedzieć, że jedna rzecz,

[4] *Wstęp* [W:] *Współczesny słownik języka polskiego*. Red. B. Dunaj. Warszawa 1996, s. XII–XIII.

[5] Szerzej na ten temat piszą M. Derwojedowa, D. Kopcińska (2009: 175–188). Odwołując się do właściwości fleksyjnych i składniowych postulują rezygnację z wydzielania zaimków liczebnych.

osoba, czynność itp. znacznie przewyższa pod względem jakiejś cechy inną lub znacznie jej ustępuje; *przysłówek*.

- k i l k a, MB mos •*ku*, DCMs •*ku*, N •*ko•ma* lub •*ku*. ‘Słowem **kilka** oznaczamy liczbę równą co najmniej dwa i co najwyżej dziesięć, której nie znamy lub nie chcemy określić dokładnie’; *zaimek liczebny główny nieokreślony odmieniający się jak liczebnik główny*.
- w i e l e, MB mos •*lu*, DCMs •*lu*, N •*lo•ma* lub •*lu*, stw *wię•cej*. **1.** ‘Jeśli jakichś rzeczy, osób, zjawisk itp. jest **wiele**, to występują one w dużej liczbie lub ilości’; *Zaimek liczebny nieokreślony odmieniający się jak liczebnik główny*.

4. USJP

„W zamierzeniu redakcyjnym USJP jest słownikiem przeznaczonym dla ogółu użytkowników języka polskiego, uwzględniającym różne ich grupy społeczne i zróżnicowany stopień przygotowania do korzystania ze słownika […], jeśli chodzi o wiedzę o słownictwie, a także łączny zakres ich kompetencji językowej”[6]. Redaktorzy leksykonu nawiązują do wcześniejszych słowników PWN i tradycyjnego modelu części mowy. Wyróżniają zatem: rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki, przysłówki, partykuły, spójniki, wykrzykniki, zaimki i liczebniki, w tym liczebniki nieokreślone. Nie podają jednak przykładów tych ostatnich. Liczebniki porządkowe zostały w słowniku opisane jako przymiotniki odliczebnikowe, a leksemy *dużo*, *mało*, *kilka* itd. w użyciu liczebnikowym reprezentują dość szeroko pojętą grupę zaimków liczebnych, posiadających homonimy gramatyczne, np.:

- I. d u ż o: 1.‘w dużym stopniu, zakresie’: *Dużo jeść*, *spać*, *pracować*, *zarabiać*, *podróżować*; (w zn. 1 st. wyższy więcej); II. d u ż o : ‘zaimek liczebny nieokreślony, komunikujący o dużej liczbie kogoś lub czegoś; wiele, mnóstwo’: *Miał dużo spraw do załatwienia*, *Dużo czasu, pieniędzy, pytań*; (st. wyższy więcej • ndm • dużo kogo, czego [D.] • wymaga lm od rzeczowników policzalnych; wymaga od czasownika lp n; nie występuje w kontekstach wymagających innych przypadków niż M., D., B.).
- I. k i l k a ‘zaimek liczebny nieokreślony oznaczający w sposób przybliżony liczbę od 3 do 9; parę’: *Przed kilkoma dniami wyjechał w daleką podróż*, *Kilka zeszytów, piór, książek leży, leżało na półce*, *Kilka kobiet, kilku mężczyzn idzie, szło*, (nm.-os.; m.-os. M. kilku; DCMs. kilku, B. m.-os. kilku, nm.-os. kilka, N. kilkoma a. kilku • formy kilka, kilku wymagają od rzeczownika D., od czasownika lp n.).

[6] *Wstęp.* [W:] *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Red. S. Dubisz. Warszawa 2003, s. XIV.

• I. w i e l e: ‘w dużym stopniu nasilenia czynności lub zjawiska; dużo, niemało’: *Wiele o tej sprawie myślałam*, *Wiele się u was zmieniło*; (st. wyższy więcej); II. w i e l e: ‘zaimek liczebny nieokreślony oznaczający wielką liczbę osób, rzeczy lub zjawisk’: *Kwitło już wiele kwiatów*, *Na stole leżało wiele kopert*, *W korytarzu było wiele drzwi*; (st. wyższy więcej; nm.-os.; m.-os. M. wielu, DCMs. wielu, B. m.-os. wielu, nm.-os. wiele, N. wieloma, wielu • wymaga lm od rzeczowników policzalnych; wymaga od czasownika lp n).

Nawet tak skrótowy przegląd klasyfikacji liczebników pokazuje złożoność zagadnienia. Źródeł współczesnych problemów z podziałem liczebników oraz ich opisem leksykograficznym należy upatrywać w skomplikowanym rozwoju i heterogeniczności tej grupy leksemów. Problemom gramatykalizacji liczebników w języku polskim poświęcono wiele prac naukowych. Część z nich, przyjmując diachroniczne podejście, odnosi się do początków kształtowania klas gramatycznych we wszystkich językach słowiańskich, inne, analizują liczebniki synchronicznie na tle ogólnych procesów zachodzących we współczesnym języku polskim. Obydwa spojrzenia łączy jednak przekonanie, że liczebniki są tą klasą gramatyczną, która kształtowała się najdłużej – od czasów wczesnego średniowiecza do przełomu XIX i XX w. (Siuciak 2008: 49) i podlega ciągłym zmianom[7]. Szukanie nowych form ekspresji językowej powoduje, że omawiana podklasa liczebników nieokreślonych poszerza się o kolejne leksemy, głównie rzeczowniki, które ulegając procesowi numeralizacji, przechodzą z jednej kategorii gramatycznej do drugiej[8]. Innymi zauważalnymi zmianami we współczesnej polszczyźnie jest proces zanikania liczebników zbiorowych: *piętnaście dzieci* (wypowiedź pracownika pomocy społecznej), a także rozchwianie relacji w obrębie składni. W wypowiedzeniach z liczebnikami 2, 3, 4 możemy coraz częściej usłyszeć konstrukcje z formą orzeczenia w 3 os liczby pojedynczej, tworzonych prawdopodobnie pod wpływem konstrukcji z liczebnikami od 5 wzwyż oraz leksemami wyrażającymi wielkość ogólnikowo, jak: *kilka*, *dużo*, *mało*, *wiele*, *parę*, *trochę* itp. Na poparcie tej tezy chciałabym przytoczyć kilka przykładów autentycznych wypowiedzi: *poza granicami przebywało dwa miliony Polaków* („Szkło kontaktowe” TVN24, 31.03.2014); *każdego roku na drogach USA ginie trzydzieści trzy tysiące osób* („Fakty” TVN, 04.02.2014); *do wyborów jeszcze jest dwa lata* („Panorama”, 05.07.2013); *wystarczyło im dwa lata, aby oprzeć się...* (TVP „Polonia”, 15.08.2013).

W świetle poczynionych obserwacji trudno wymagać, aby autorzy słowników ogólnych języka polskiego byli w stanie zawrzeć w opisie leksykograficznym pełną

[7] Ze względu na dużą liczbę opracowań odwołam się tylko do kilku: Z. Klemensiewicz (1930 i 37), A. Słoboda (2012), I. Stąpor (2008), M. Siuciak (2008), H. Mieczkowska (1994), E. Ulitzka (2010) i inne.

[8] Zob. M. Schabowska: *Rzeczowniki ilościowe w języku polskim*. „Prace Komisji Językoznawstwa” 1967, 14.

charakterystykę gramatyczną jednostek hasłowych. Stają przed problem sprostania założeniu zgodności praktyki leksykograficznej z najnowszymi teoriami językoznawczymi, a wiedzą językoznawczą potencjalnych użytkowników, opartą w dużej mierze na tradycyjnym modelu podziału na części mowy. Z jednej strony, zbytnia „akademickość" leksykonu może uczynić go mniej zrozumiałym dla korzystających osób, z drugiej, słownik nie powinien odbiegać od ogólnie przyjętych zasad w tradycji leksykograficznej. Środowisko językoznawców i leksykografów od wielu lat podejmuje próby rozwiązania tego problemu oraz przyjęcia w miarę jednolitego modelu opisu gramatycznego w słownikach popularnych[9]. Wydaje się, że ujednolicenie terminologii uczyniłoby leksykony bardziej przejrzystymi i przyjaznymi. „Słownik to cierpliwy i nieznużony doradca, towarzysz kształcenia się i kulturalnego życia, kulturalnego obcowania z jakimkolwiek językiem, tak obcym, jak bodaj w większym stopniu własnym, z literaturą piękną i naukową" (Urbańczyk 1967: 3).

Słowniki

ISJP – *Inny słownik języka polskiego*. Red. M. Bańko. Warszawa 2000.
SJPD – *Słownik języka polskiego*. Red. W. Doroszewski. Warszawa, 1960–1968.
SJPSZ – *Słownik języka polskiego*. Red. S. Szymczak. Warszawa 1978–1981.
SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*. Red. B. Dunaj. Warszawa 1996.
USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Red. S. Dubisz. Warszawa 2003.
WSJP – *Wielki słownik języka polskiego* (*słownik elektroniczny*). Red. P. Żmigrodzki.

Literatura

Bańko M. (2011): *Wykłady z polskiej fleksji*. Warszawa.
Boryś W. (2005): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
Derwojedowa M., Kopcińska D. (2009): *Czy warto restytuować zaimki liczebne?* „Biulletin de la Societe Poloneaise de Linguistiqe" LXV, s. 175–188.
Doroszewski W. (1952): *Podstawy gramatyki polskiej*. Warszwa.
Gaertner H. (1938): *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, Lwów–Warszawa.
Gramatyka współczesnego języka polskiego. *Morfologia* (1984) [Red.] R. Grzegorczykowa, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa.
Gruszczyński W. (1988): *Informacja gramatyczna w wielkim słowniku współczesnego języka polskiego*. [W:] *Studia leksykograficzne* 1. PAN. Instytut Języka Polskiego. Wrocław.
Klemensiewicz Z. (1930): *Liczebnik główny w polszczyźnie literackiej*. „Prace Filologiczne". T. XV. Cz. 1. Warszawa, s. 1–130.
Klemensiewicz Z. (1937): *Składnia współczesnej polszczyzny kulturalnej*. Kraków.
Klemensiewicz Z. (1939): *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*. Warszawa.
Klemensiewicz Z. (1983): *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*. Warszawa.
Koneczna H. (1949): *Tysiące gwiazd świeciło*. „Poradnik Językowy" z. 1 s. 14–18.

[9] Odsyłam do artykułu E. Ulitzka: *Słownikowy podział na części mowy w świetle zadań metaleksykografii*. [W:] *Nowe studia leksykograficzne* 2. Red. P. Żmigrodzki, R. Przybylska. Kraków 2008, s. 131–149.

Lehr-Spławiński T., Kubiński R. (1946): *Gramatyka języka polskiego*. Kraków.
Mieczkowska H. (1994): *Kategoria gramatyczna liczebników w ujęciu konfrontatywnym polsko--słowackim*. Kraków.
Nowe studia leksykograficzne (2008) [Red.] P. Żmigrodzki, R. Przybylska. Kraków.
Obrębska-Jabłońska A. (1948): *Liczebniki nieokreślone w systemie języka polskiego*. „Język Polski" z. 4, s. 111–116.
Saloni Z. (1974): *Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich.* „Język Polski" LIV, s. 3–13, 93–101.
Saloni Z. (1977): *Kategorie semantyczne liczebników we współczesnym języku polskim*. „Studia Gramatyczne" I. Prace Instytutu Języka Polskiego PAN nr 25, s. 145–175.
Schabowska M. (1967): *Rzeczowniki ilościowe w języku polskim*. „Prace Komisji Językoznawstwa" 14.
Siuciak M. (2008): *Kształtowanie się kategorii gramatycznej liczebnika w języku polskim*. Katowice.
Słoboda A. (2012): *Liczebnik w grupie nominalnej średniowiecznej polszczyzny*. *Składnia i semantyka*. Poznań.
Stąpor I. (2008): *Kształtowanie się normy dotyczącej fleksji liczebników polskich od XVI do XIX wieku*. Warszawa.
Szober S. (1968): *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa.
Ulitzka E. (2007): *Klasyfikacje gramatyczne leksemów we współczesnych słownikach ogólnych języka polskiego*. [W:] *Studia nad współczesną polszczyzną*. *Gramatyka*, *semantyka*, *pragmatyka*. Red. A. Dobaczewski. Toruń, s. 33–44.
Ulitzka E. (2008): *Słownikowy podział na części mowy w świetle zadań metaleksykografii*. [W:] *Nowe studia leksykograficzne* 2. Red. P. Żmigrodzki, R. Przybylska. Kraków, s. 131–149.
Ulitzka E. (2010): *Klasa liczebników w wybranych XX-wiecznych gramatykach języka polskiego.* [W:] *Język polski – wczoraj*, *dziś*, *jutro*… Red. B. Czopek-Kopciuch, P. Żmigrodzki. Kraków, s. 221–231.
Urbańczyk S. (1967): *Słowniki*, *ich rodzaje i użyteczność*. Wrocław.
Wróbel H. (1996): *Nowa propozycja klasyfikacji syntaktycznej polskich leksemów.* [W:] *Studia z leksykologii i gramatyki języków słowiańskich*. Kraków, s. 53–60.
Zieniukowa J. (1994): *Liczby i słowa*. *Sposoby wyrażania ilości oraz ich odniesienia kulturowe*. [W:] *Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku*. Red. K. Handke, H. Dalewska-Greń. Warszawa, s. 131–143.
Żmigrodzki P. (2008): *Słowo – słownik – rzeczywistość*. Kraków.

Summary

The objective of this article is a linguistic description of selected lexical units that determine number in an indefinite manner in general lexicons of the Polish language. The lexemes in question include: *dużo* (a lot of), *mało* (few), *trochę* (a little), *kilka* (a few), *parę* (several), *wiele* (many). The analysis is based on the most popular general lexicons published in the form of books after 1980, i.e.: *Współczesny słownik języka polskiego* (The Contemporary Lexicon of the Polish Language), ed. B. Dunaj, Warsaw 1996, *Inny słownik języka polskiego* (A Different Lexicon of the Polish Language), ed. M Bańko, Warsaw 2000 and *Uniwersalny słownik języka polskiego* (The General Lexicon of the Polish Language), ed. S. Dubisz, Warsaw 2003. The incentive for the analysis has been the fact that the last two decades of the 20th century gave rise to the development of new linguistic theories, and in order to systematize approaches to lexicographic description we need reference to linguistic classification into so-called parts of speech, especially to the characteristics of numerals?. Out of necessity some theoretical aspects were presented only briefly. The article emphasizes difficulties in meeting the requirement linguistic description included in the lexicon should comply with the newest linguistic theories.